

3. КАЙТАРЫМ БАЙЛАНЫШ

Мугалимдин столунун үстүндө жаткан **кичинекей дептер** «**Мага жардам бергиле!**» деп аталат. Ар бир окуучу аны алып, ага өзүнүн ар кандай өтүнүчтөрүн жазса болот; суроо бере алат; өзүнүн кыйынчылыктары жөнүндө айта алат жана кеңеш, жардам ала алат. Мисалы: «Эсеп чыгарганда мен амалдардын тартибин туура аныктай албай жатам, жардам бериңиз, Үсөн»; «Маселелердин шартын кыскача жазууда «х» ти эмнелер аркылуу белгилей турганымды билбейм, Асан»; «Мен жаңы теманы угуп жана жазууга үлгүрө албай жатам, Алтынай»; «Эрежени жаттабай келгеним жөнүндө ата-эме айтпай туруңуз, суранам, мен эртең эрежени жаттап келип, айтып берем. Бексулган».

Мындай кайтарым байланыш техникасын уюштуруу тууралуу маалымат 1983-жылы, 22-февралда чыккан «Первое сентября» гезитинен алынды.

Кайтарым байланыш – бул максатка жеткире турган конкреттүү аракеттер, кырдаалдар, талаш суроолор жөнүндө комментарийлерди берүү жана алуу процесси.

Калыптандыруучу баалоо – мугалим менен окуучунун ортосундагы тынымсыз кайтарым байланыш агымы жана окутуу процессин жакшыртуу максатында мугалим менен окуучулардын ишмердигине оңдоо-түзөөлөрдү киргизүү.

Кайтарым байланыш мугалимге үйрөнүү процесси кандай жүрүп жаткандыгы тууралуу түшүнүк берет, окуучулардын жетишкендиктери жана көйгөйлөрү жөнүндө маалымдайт.

Кайтарым байланыштын эки түрү бар: оозеки кайтарым байланыш жана жазуу түрүндөгү кайтарым байланыш.

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Кайтарым байланыштын кайсы түрү колдонулбасын, мугалим төмөнкүлөргө басым кылышы керек:

- окуучулар ийгиликтүү аткарган нерселерди белгилеши керек;
- каталар кетирилген болсо, окуучуларга өз иштерин жакшыртуу үчүн конкреттүү сунуштарды бериши керек.

Кайтарым байланыш:

- окуучу үчүн – окуудагы өз жетишкендиктерин жана кемчиликтерин билүүгө жардам берүүчү маалыматты алуу жана андан ары алдыга жылуу үчүн конкреттүү сунуштарды алуу;
- мугалим үчүн – окутуудагы кемчиликтерди билүүгө жардам берүүчү маалыматты алуу жана өз ишмердигине өзгөрүүлөрдү киргизүү (жаңы усулдарды, окутуу техникаларын тандоо, сабактын убактысын бөлүштүрүүгө өзгөрүүлөрдү киргизүү ж.б.).

Мисалы, 5-класста математика сабагында окуучулар мугалим берген маселени чыгарып жатышат. Маселе чыгарылгандан кийин, мугалим өз алдынча схема боюнча маселе түзүп, аны чыгарууну сунуштайт. Классты аралап жүрүп, мугалим окуучулардын бири маселени туура эмес чыгарып жатканын байкап, ага доскага чыгып, маселени бирге чыгарууну сунуш кылат.

Стандарттуу кырдаал

Маселе чыгарылгандан кийин мугалим окуучуга суроо берет:

– Эми, Асан, кайсы жерде ката кетиргениңди түшүндүрүңү?

Окуучу:

– Ооба, – деп жооп берет да, ордуна барып отурат.

Калыптандыруучу баалоо сунуштайт

Маселе чыгарылгандан кийин мугалим окуучуга суроо берет:

– Сен кайсы амалды аткарууда ката кетирдиң?

Окуучу туура эмес аткарылган амалды көрсөтөт.

Мугалим:

– Сен эмне үчүн бул амалды туура эмес аткардың? Кел, талдап көрөлү.

Окуучу амалды мурда кантип аткарганын жана эми туура жооп алыш үчүн кантип аткарыш керек экендигин түшүндүрөт.

Комментарийлер

Келгиле, окуучунун ордуна өзүбүздү коюп, мугалимдин суроосуна жооп бергенге аракеттенели. Биз чындыгында эле окуучу эмнеден кыйналгандыгын баамдап, түшүнбөгөндүгүн байкадык.

Комментарийлер

Көйгөйгө карата мындай ыкманы тандап алганда, окуучу кайсы амалды аткарууда ката кетиргендиги, эмне үчүн аны туура эмес аткаргандыгы, туура жооп алыш үчүн кантип аткаруу зарыл экендиги аныкталат, башкача айтканда окуучуда баамдоо жана түшүнүү жүрөт.

Кайтарым байланыштын куралдарына төмөнкүлөр кирет:

- Жазуу түрүндөгү комментарийлер
- Байкоо жүргүзүүлөр
- Чагылган сурамжылоолор
- Фронталдуу сурамжылоо
- Суроолор
- Кайтарым байланыш күндөлүктөрү,
- Өзүн-өзү көзөмөлдөө деңгээлери жана башкалар.

«Кайтарым байланыш күндөлүктөрүн» колдонуу аркылуу кайтарым байланыш жүргүзүү.

Сабактын аягында мугалим окуучуларга төмөнкү эки суроого жооп жазууну сунуштайт:

- Мен сабакта баарын жакшы түшүндүм жана _____ аткара алам;
- Мен _____ түшүнгөн жокмун. Мен үчүн _____ эң татаал.

Окуучулар суроолорго жооп бергенден кийин, мугалим «Кайтарым байланыш күндөлүктөрүн» чогултуп алат. Окуучулардын жооптору менен мугалим сабактан кийин таанышып чыгат. Алынган маалыматты мугалим кийинки сабактарды пландаштырууда колдонот. Окуучуларга тема боюнча көйгөйлөрдү жеңүүгө жардам берүүгө көңүл бурат.

Мугалим ар бир сабактын максаттарын окуучулардын аракеттери аркылуу аныктаганда, ар бир окуучуга өз билимдеринин жана биличтиктеринин калыптануу деңгээлин баалоого жана өзүнүн

Мисалы, 5-класста математика сабагында окуучулар мугалим берген маселени чыгарып жатышат. Маселе чыгарылгандан кийин, мугалим өз алдынча схема боюнча маселе түзүп, аны чыгарууну сунуштайт. Классты аралап жүрүп, мугалим окуучулардын бири маселени туура эмес чыгарып жатканын байкап, ага доскага чыгып, маселени бирге чыгарууну сунуш кылат.

Стандарттуу кырдаал	Калыптандыруучу баалоо сунуштайт
Маселе чыгарылгандан кийин мугалим окуучуга суроо берет: – Эми, Асан, кайсы жерде ката кетиргениңди түшүндүрүбү? Окуучу: – Ооба, – деп жооп берет да, ордуна барып отурат.	Маселе чыгарылгандан кийин мугалим окуучуга суроо берет: – Сен кайсы амалды аткарууда ката кетирдиң? Окуучу туура эмес аткарылган амалды көрсөтөт. Мугалим: – Сен эмне үчүн бул амалды туура эмес аткардың? Кел, талдап көрөлү. Окуучу амалды мурда кантип аткарганын жана эми туура жооп алыш үчүн кантип аткарыш керек экендигин түшүндүрөт.
Комментарийлер <i>Келгиле, окуучунун ордуна өзүбүздү коюп, мугалимдин суроосуна жооп бергенге аракеттенели. Биз чындыгында эле окуучу эмнеден кыйналгандыгын баамдап, түшүнбөгөндүгүн байкадык.</i>	Комментарийлер <i>Көйгөйгө карата мындай ыкманы тандап алганда, окуучу кайсы амалды аткарууда ката кетиргендиги, эмне үчүн аны туура эмес аткаргандыгы, туура жооп алыш үчүн кантип аткаруу зарыл экендиги аныкталат, башкача айтканда окуучуда баамдоо жана түшүнүү жүрөт.</i>

Кайтарым байланыштын куралдарына төмөнкүлөр кирет:

- Жазуу түрүндөгү комментарийлер
- Байкоо жүргүзүүлөр
- Чагылган сурамжылоолор
- Фронталдуу сурамжылоо
- Суроолор
- Кайтарым байланыш күндөлүктөрү,
- Өзүн-өзү көзөмөлдөө дептерлери жана башкалар.

«Кайтарым байланыш күндөлүктөрүн» колдонуу аркылуу кайтарым байланыш жүргүзүү.

Сабактын аягында мугалим окуучуларга төмөнкү эки суроого жооп жазууну сунуштайт:

- Мен сабакта баарын жакшы түшүндүм жана _____ аткара алам;
- Мен _____ түшүнгөн жокмун. Мен үчүн _____ эң татаал.

Окуучулар суроолорго жооп бергенден кийин, мугалим «Кайтарым байланыш күндөлүктөрүн» чогултуш алат. Окуучулардын жооптору менен мугалим сабактан кийин таанышып чыгат. Алынган көйгөйлөрдү жеңүүгө жардам берүүгө көңүл бурат.

Мугалим ар бир сабактын максаттарын окуучулардын аракеттери аркылуу аныктаганда, ар бир окуучуга өз билимдеринин жана билгичтиктеринин калыптануу деңгээлин баалоого жана өзүнүн

өздөштүрүү процессине эмнелерди жана кантип ондоо керектигин чечүүгө мүмкүнчүлүк алат. Бул үчүн мугалим төмөндө сунушталган «Өзүн-өзү көзөмөлдөө дептеринин» формасын колдонсо болот. Мындай дептерди толтуруп жүрүү, практика көрсөткөндөй, окуучулардын окуудагы кыйынчылыктарынын себептерин аныктоого жана алардагы кемчиликтерди жоюуга көмөктөшөт.

«Өзүн-өзү көзөмөлдөө дептеринин» формасы (болжолдуу)

Мөөнөтү _____						
Сабактын № _____ Сабактын темасы: <u>Кашааларды ачуу (6-класс)</u>						
Эмнелерди билиши керек	Билем	Баа			Менин кыйынчылыктарым	Мугалимдин сунуштары
		Менин баам	Классташымдын баасы	Мугалимдин баасы		
Кашааларды ачуунун эрежелери	Эгерде кашаанын алдында «+» белгиси турса, кошумчулардын бардык белгилерин сактап, кашааларды алып салам. Эгерде кашаанын алдында «-» белгиси турса, кашааларды алып салам да, кошумчулардын бардык белгилерин карама-каршы белгилерге алмаштырам.	4	3	3	Эрежени көпкө чейин эстеп кала алган жок, эрежени жаттоого көп убакыт кетирди.	1. Алдында «-» белгиси турган кашааларды ачуунун эрежесин жатта. 2. Эгерде кашаанын ичиндеги биринчи кошумчу белгиси жок жазылса, анда аны «+» белгиси менен жазыш керек экендигин эсиңе сактап ал.
Окуучу жоопто ката кетирди						
Эмнелерди аткара алышы керек	Аткара алам	Баа			Менин кыйынчылыктарым	Сунуштар
		Менин баам	Классташымдын баасы	Мугалимдин баасы		
Кашааларды ачып, туюнтманын маанисин таба алуу	Кашааларды ачып, туюнтманын маанисин таба алуу	5	3	Кашааларды ачкандыгы үчүн 5, ал эми сандык туюнтманын маанисин тапкандыгы үчүн 3	Кээде сандарды туура эмес кошом	Белгилери бирдей сандарды кошуунун жана ар кандай белгилери менен сандарды кошуунун эрежелерин кайтала.

Кайтарым байланыш күндөлүгү, өзүн-өзү көзөмөлдөө дептери окуучуга өздөштүрүлүп жаткан тема боюнча өз натыйжаларын көрүүгө жана өз мүмкүнчүлүктөрүнө жараша окуу-таанып билүү ишмердигин өз алдынча уюштурууга жардам берет.

3.1. Жазуу түрүндөгү кайтарым байланыш

Жазуу түрүндөгү кайтарым байланыш – мугалимдин окуучуга комментарийлерди жазуу түрүндө берүүсү. Жазуу түрүндөгү кайтарым байланыш математика сабагында окуучулардын жазуу иштерин: үй ишин, өз алдынча ишти, текшерүү ишти, портфолиону текшерүүдө колдонулат.

1-мисал.

5 класс

Өз алдынча иш
Амалдарди аткарма:

$$a) 0,894 + 89,4 = \underline{1,784} \quad ?$$

$$b) 241,608 + 24,7 = \underline{2440,15} \quad ?$$

$$b) 6,4 - 2,96 = \underline{3,56} \quad ?$$

$$2) 50,1 - 9,323 = \underline{40,787} \quad ?$$

$$a) \begin{array}{r} 0,894 \\ 89,4 \\ \hline 1,784 \end{array}$$

$$b) \begin{array}{r} 241,608 \\ 24,7 \\ \hline 2440,15 \end{array}$$

$$b) \begin{array}{r} 6,4 \\ - 2,96 \\ \hline 3,56 \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r} 50,100 \\ - 9,323 \\ \hline 40,787 \end{array}$$

2

Биз «стандарттуу», мугалимдердин практикасында кабыл алынган окуучулардын иштерин текшерүү ишмердигин көрүп турабыз. Окуучунун иши текшерилди, мугалим бааны койду. Мугалим дароо тескерисинче, мындай жагдай аларды окууга бейкапар мамиле жасоого үйрөтөт. Кээ бир учурларда ийгиликтүү окуучу теманы, предметти окуу-үйрөнүүгө кызыкчылыгын жоготуп, ийгиликсиз окуучуга

-11- -11

Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo
Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo
Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo
Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo
Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo
Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo Oo

-12-

M M M M M M M M
M M M M M M M M
M M M M M M M M
M M M M M M M M
M M M M M M M M
M M M M M M M M

-13-

ma ma ma ma ma ma
ma ma ma ma ma ma
a-ma a-ma a-ma a-ma
ma-ma ma-ma ma-ma ma-ma

-14-

ma ma ma ma ma ma
ma ma ma ma ma ma
A A A A A A A A A A
O O O O O O O O O O O O
K K K K K K K K K K K K
L L L L L L L L L L L L
M M M M M M M M M M

maza maz

-14-

-27-

l l l l l l l l l l

l l l l l l l l l l

l l l l l l l l l l

o o o o o o o o o o

l l l l l l l l l l

-28-

o o o o o o o o o o

l l l l l l l l l l

a a a a a a a a a a

a a a a a a a a a a

a a a a a a a a a a

a a a a a a a a a a

-30-

l l l l l l l l l l

l l l l l l l l l l

au au au au au au

aua aua aua aua

au au au au au au

l l l l l l l l l l

3

к к к к к к к к к к

кк кк кк кк кк кк

кк кк кк кк кк кк

к к к к к к к к к к

к к к к к к к к к к

к к к к к к к к к к

к к к к к к к к к к

-4-

Аа Аа Аа Аа

Мм Мм Мм Мм

Оо Оо Оо Оо

Пп Пп Пп Пп

Рр Рр Рр Рр

Рр Рр Рр Рр

Кк Кк Кк Кк

Вв Вв Вв Вв

Ээ Ээ Ээ Ээ

Уу Уу Уу Уу

Нн Нн Нн Нн

Нн Нн Нн Нн

Aa Aa Aa Aa

Oo Oo Oo Oo Oo Oo

Ee Ee Ee Ee Ee Ee

Bb Bb Bb Bb

Yy Yy Yy Yy

ku ku ku ku

Kk Kk Kk Kk Kk

Mu Mu Mu Mu

Tm Tm Tm Tm

Pp Pp Pp Pp Pp

Tn Tn Tn Tn Tn

үй шеш.

Мыш буткөндө жаз
келет. Жазында байчечеке
өсөт. Жазында биз эшикте
ойнайбыз. Жазында мыл
чыктар үчүрүп келет.

Кен жазды жакшы
көрөм, бактар жана башка
бүчүр ачат.

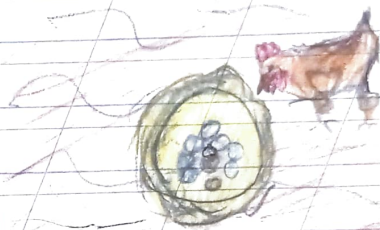
3/4.

таза жакшы жаз!

Жалмак атка мың камышы
Жақшы атка бір камышы

27. февраль,

Хласс ышк. үй какалтыуу

Жазда тооктор жууруткаларын
чөптөн төмөргөн үйгө баскы
жатаат.

Эки кулакка бир сөз.

Бир чыбык менен мың көй
ойдолат.

7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2

2+5=7

3+4=7

1

5+2=7

9-2=7

8-2=6

8+1=9

1 1 1 1 -27- 1 1 1 1 1 1 1 1

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2

3

5

3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3

3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3

4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4

4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4

4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4

4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4

5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5

5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5

6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6

6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6

0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

-20-

3+3=6

4+2=6

5+1=6

7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7 7

5+2=7

3+4=7

4+3=7

8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8

5+3=8

4+4=8

7+1=8

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

5+4=9

4+5=9

7+2=9

-21-

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

~~9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9~~

9

~~9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9~~

3+4=7

3-2=1

7+1=8

7-2=5

5-4=1

8+1=9

4-4=0

6-1=5

9-1=8

8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8

8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9

4-4=0

3-3=0

3+5=8

4-3=6

9-3=6

7-2=5

5-2=3

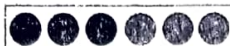
6-4=2

4-1=3

3 — Кошууну аткар.

$$4 + 2 = 6$$

$$3 + 3 = 6$$

$$4 + 1 = 5$$

4 — Кемитүүнү аткар.

$$6 - 2 = 4$$

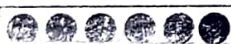

$$6 - 3 = 3$$

$$5 - 1 = 4$$

5 — Барабардыктарды түз.

$$5 + 1 = 6$$

$$0 + 0 + 0 + 0 + 0 + 0 = 6$$

$$0 + 0 + 0 + 0 + 0 = 5$$

$$6 - 1 = 5$$

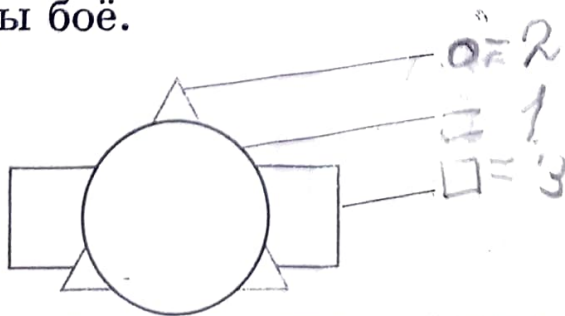

$$0 + 0 + 0 + 0 + 0 = 2$$

$$0 + 0 + 0 + 0 + 0 + 0 = 1$$

6 — Фигуралар кандай тартипте жайлашканын айтып бер. Аларды боё.

1 — Анаранын 4 балыгы болгон. Байкеси ага дагы 2 балык белекке берди. Анаранын аквариумунда канча балык болуп калды?

$$4 + 2 = 6$$

2 — Айбектин 6 балыгы болгон. 2 балыгын ал Азатка берди. Айбектин аквариумунда канча балык калды?

3 Кошууну аткар.

$$4 + 2 = 6$$

$$3 + 3 = 6$$

$$4 + 1 = 5$$

4 Кемитүүнү аткар.

$$6 - 2 = 4$$

$$6 - 3 = 3$$

$$5 - 1 = 4$$

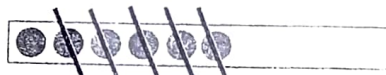
5 Барабардыктарды түз.

$$5 + 1 = 6$$

$$4 + 2 = 6$$

$$3 + 2 = 5$$

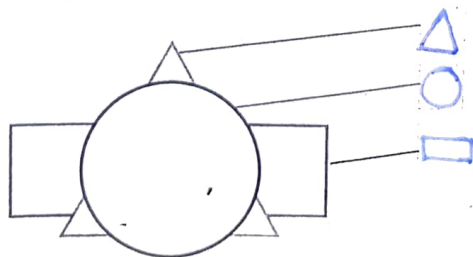

$$6 - 1 = 5$$

$$5 - 3 = 2$$

$$6 - 5 = 1$$

6 Фигуралар кандай тартипте жайлашканын айтып бер. Аларды боё.

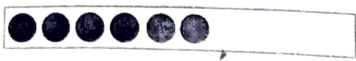

1 Анаранын 4 балыгы болгон. Байкеси ага дагы 2 балык белекке берди. Анаранын аквариумунда канча балык болуп калды?

2 Айбектин 6 балыгы болгон. 2 балыгын ал Азатка берди. Айбектин аквариумунда канча балык калды?

1) $4 + 2 = 6$ 2) $6 - 2 = 4$

3 — Кошууну аткар.

$$4 + 2 = 6$$

$$3 + 3 = 6$$

$$4 + 1 = 5$$

4 — Кемитүүнү аткар.

$$6 - 2 = 4$$

$$6 - 3 = 3$$

$$5 - 1 = 4$$

5 — Барабардыктарды түз.

$$5 + 1 = 6$$

$$2 + 4 = 6$$

$$3 + 2 = 5$$

$$6 - 1 = 5$$

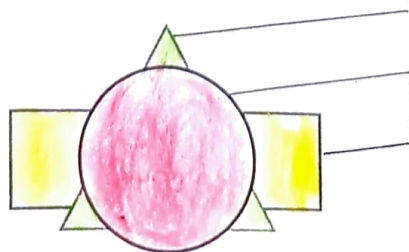

$$5 - 3 = 2$$

$$6 - 1 = 5$$

6 — Фигуралар кандай тартипте жайлашканын айтып бер. Аларды боё.

1) Анаранын 4 балыгы болгон. Байкеси ага дагы 2 балык белекке берди. Анаранын аквариумунда канча балык болуп калды?

2) Айбектин 6 балыгы болгон. 2 балыгын ал Азатка берди. Айбектин аквариумунда канча балык калды?

$$1) 4 + 2 = 6$$

$$2) 6 - 2 = 4$$